

¶ Het verstoten kind tot de vrijheid geroepen

Ontwikkelingen binnen de Remonstrantse Broederschap in de tweede helft van de negentiende eeuw¹

¶ Tjaard Barnard

1. Inleiding

Bij de bestudering van de geschiedenis van de Remonstrantse Broederschap in de tweede helft van de negentiende eeuw blijkt het zelfbeeld interessante ontwikkelingen te vertonen. In het ideaalbeeld van de Broederschap dat men naar buiten brengt, zijn steeds aanpassingen aan de tijd waarin men leeft te ontdekken. Terwijl de Remonstrantse Broederschap rond 1850 een klein, gematigd orthodox kerkgenootschap is dat volop in de traditie van de reformatie in Nederland wil staan, verandert zij in ongeveer 25 jaar in een modern genootschap dat afstand neemt van allerlei zaken die vanouds aan het kerkbegrip verbonden zijn. De Broederschap zal zich in deze relatief korte periode geheel instellen op de moderne theologie en ook haar uitingen, vormen en gebruiken daaraan aanpassen. In dit artikel schets ik eerst een beeld van dit kerkgenootschap in de periode rond 1850. Vervolgens wordt besproken in welke stappen de overgang naar het modernisme plaatsvindt. Een paragraaf wordt besteed aan de ontwikkelingen in de manier waarop over het eigen kerkgenootschap gesproken wordt. Tenslotte wordt aandacht besteed aan de vraag in hoeverre deze ontwikkelingen tussen 1870 en 1880 als een breuk in haar geschiedenis beschouwd moeten worden.

De kernwoorden van de titel schetsen de ontwikkeling in het zelfbeeld. In deze woorden is

gevat hoe predikanten hun Broederschap zagen.

2. De Broederschap rond 1850²

Rond 1850 is de Broederschap een zeer klein kerkgenootschap. Nog geen 3000 leden telt zij. Zij is georganiseerd in 27 gemeenten die op zichzelf staan. Vooral de grotere gemeenten zijn vrij autonoom. Naast deze grotere gemeenten zijn er veel kleine gemeenten die een zieltogend bestaan leiden. Dit betreft vooral kleine dorpsgemeenten in Zuid-Holland. Terwijl tweederde deel van de leden is verbonden aan de zes grootste gemeenten, zijn er 13 gemeenten met minder dan 50 leden.

Maatschappelijk gesproken is haar positie bloeiender dan ooit tevoren. Terwijl haar bestaan tot 1796 gekenmerkt werd door haar positie als dissenter, haar kerken slechts als schuilkerken gebouwd konden worden en er nog tot ver in de achttiende eeuw door haar tegenstanders gerefereerd werd aan de plakaten tegen de remonstranten, is onder de seminarium-hoogleraar A. des Amorie van der Hoeven (1798-1855) de Remonstrantse Broederschap maatschappelijk geaccepteerd geraakt. Binnen de Hervormde Kerk klinken steeds meer verzoenende geluiden en de formuleren van enigheid – waaronder de artikelen tegen de remonstranten – krijgen een steeds minder grote plaats.

De theologische positie van de Broederschap sluit samenwerking niet uit. Vooraanstaande theologen als Des Amorie van der Hoeven en H.N. van Teutem (1802-1889) zijn corresponderend lid van het gezelschap van de Groninger Godgeleerden, terwijl C.W. van der Pot (1813-1891), J.H. de Ridder sr. (1893†) en de latere hoogleraar J. Tideman (1807-1891) medewerkers zijn van het tijdschrift van de Groninger richting *Waarheid in liefde*. In deze tijd domineert deze richting in de Broederschap. Er heerst een gematigd orthodox klimaat en men heeft afscheid genomen van de al te verlichte denkbeelden van de vorige hoogleraar J. Konijnenburg (1757-1831).